

ЕКОНОМІКА

Володимир Савченко

●

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У РЕГІОНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У листопаді 2001 року у Києві відбувся Міжнародний економічний форум “Нові виробничі системи і прискорений розвиток регіонів”, який проходив за підтримки Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД). На форумі широко обговорювались питання впровадження кластерної моделі об’єднання підприємств для економічного розвитку регіонів України, пропонувався світовий та перший вітчизняний досвід роботи кластерів [1, С.11].

Подібні заходи, а також публікації наукового і практичного характеру в економічній літературі далеко не поодинокі, хоча, на думку автора, достатньої сили звучання поки що не набули. На державному рівні теж була б доцільною більш категорична, цілеспрямована і конкретно висловлена позиція, в тому числі у законодавчому контексті.

Між тим, останнім часом у світі у зв’язку з необхідністю посилення конкурентної боротьби все більше уваги приділяється саме кластерам. У зарубіжній літературі на особливу увагу заслуговують праці І.Таленадо, М.Портера, В.Прайса, а передумови кластерної теорії виходять ще з А.Маршала та Й.Шумпетера. Серед вітчизняних науковців щодо цього питання доцільно виділити Є.Безвужко, М.Войнарєнко, С.Соколенко, С.Ткачов та ін.

Метою даного дослідження є узагальнення світового та вітчизняного досвіду щодо кластерних формувань, надання і обґрунтування пропозицій зі створення кластерів на регіональному рівні.

Кластери охоплюють значну кількість підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а саме: постачальників спеціального обладнання, нових технологій та послуг. Багато кластерів включає урядові та інші установи (торгові асоціації, центри стандартизації, навчальні заклади), які забезпечують технічну підтримку, інформацію, дослідження і спеціалізоване навчання.

Кластер конкурентоспроможних галузей логічно перетворюється на величину, значно більшу за просту суму окремих його частин, оскільки:

- він має тенденцію до самовідтворення та зростання;
- напрямком цього зростання зумовлюється структурою самих кластерів;
- у процесі розвитку до кластера переходять економічні ресурси з інших, раніше ізольованих галузей, в яких вони не можуть бути використані настільки ж ефективно [2, С.88; 3].

Вперше кластерна модель знайшла своє застосування в Італії, чий досвід незабаром був впроваджений у США та Німеччині. На даному етапі ступінь кластеризації економічної діяльності в США є дуже високим. Починаючи із середини 1990-х років тут діє близько 380 кластерів. У них працює 57% робочої сили і виробляється 61% обсягів промислової продукції держави.

В Європі найефективніші кластерні програми розроблені і здійснені в Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Ірландії, Іспанії, Італії, Німеччині, Нідерландах,

Норвегії, Португалії, Франції, Фінляндії, Швеції.

У Латинській Америці по шляху кластеризації промисловості впевнено рухаються Аргентина, Бразилія, Чилі, Гватемала, Венесуела, Колумбія, Ямайка та ін.

З наведених даних очевидно, що процесами ефективної кластеризації охоплені практично всі розвинені країни ринкової економіки та частина держав третього світу, чий економічний розвиток йде прискореними темпами [4].

На сьогодні наша держава теж має власний досвід кластеризації. Створені і досить ефективно працюють кілька кластерів.

У 1998 році асоціацією “Поділля перший” з метою відродження виробництва у традиційних для Хмельницького регіону галузях (швейній, будівельній, харчовій та туристичній) була розроблена програма впровадження концепції кластерної моделі економічного розвитку.

У даний час у регіоні досить успішно працюють п’ять кластерів: будівельний і швейний у Хмельницькому, туристичний і харчовий в Кам’янець-Подільському та сільського туризму у селищі Гриців.

Програма “Поділля перший” має такі особливості та переваги:

- економічний розвиток області планується проводити через застосування концепції кластерів;

- встановлюються нові зв’язки, що дає підприємствам можливість максимально ефективно використовувати свій потенціал;

- освоюються не залучені до виробництва природні і людські ресурси;

- поліпшуються відносини між владою та підприємцями.

Ефективна діяльність кластерів, створених завдяки програмі “Поділля перший”, підтверджує реальність впровадження світового досвіду в національній економіці і доводить необхідність застосування кластерних моделей для прискорення економічного розвитку регіонів України.

Останніми роками з’явилися теоретичні напрацювання щодо створення кластерів малих підприємств, фармацевтичної галузі, молочних комплексів, кластеризації кримської економіки та ін. [5-8]. Структури різних галузей активно співпрацюють та сприяють розвитку одна одній. Але кластерна система поки що не досить розвинена і не набула широкого розповсюдження.

Разом з тим, ще в радянські часи існували потужні структури, які називались “науково-виробничими комплексами”, “науково-виробничими об’єднаннями”. Порівняно ефективно діяла територіально-виробнича кооперація. Однак жорстка планова система і галузевий принцип управління економікою наклали жорсткі обмеження на їх діяльність. У сучасних умовах становище змінилось:

1. Кластери максимально враховують ринковий механізм.

2. Вони можуть бути ефективними, тільки коли створюються, починаючи з найнижчих ланок – підприємств.

Регіональні кластери, яким і присвячено дослідження, є найпопулярнішим видом кластерів у країнах світу. Як правило, вони створені в одному регіоні та орієнтовані на географічну концентрацію взаємопов’язаних галузей.

Розглянемо ситуацію зі створенням кластерів у конкретній Чернігівській області. Станом на початок 2008 року вони в регіоні відсутні. Проте теоретичні напрацювання існують. У 2004-2006 рр. дослідження були проведені у трьох напрямках під загальним керівництвом автора. Підготовлені та обгрунтовані пропозиції щодо створення таких кластерів на території області:

- I. Кластер виробників пивобезалкогольної промисловості.

Пропонується добровільне об’єднання підприємств пивобезалкогольної галузі регіону, яке пов’язане технологічно та спроможне постачати, виробляти і реалізовувати пивобезалкогольну продукцію в області та за її межами.

Організаційна структура кластеру виглядає так:

- виробники профільної продукції;

- сільськогосподарські виробники регіону, що є постачальниками ячменю, та торговельні фірми, які здійснюють забезпечення іншою сировиною;

- суб’єкти господарської діяльності, що надають необхідні додаткові вироби і послуги;

- інформаційне та технічне забезпечення;
- вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку спеціалістів;
- торговельні асоціації.

Основними виробниками профільної продукції кластеру будуть Чернігівське відділення ВАТ “САН Інтербрю Україна”, ЗАТ “Ніжинське пиво”, ТОВ “Нептун”, ТОВ “Джерело”.

Найважливіші фактори ефективної діяльності пивобезалкогольного кластеру:

- кооперація і співпраця, що стимулюють до пошуку нових, досконаліших методів роботи;
- націлення на інновації, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій [4].

II. Якісні вироби з вовни та льону завжди користувалися підвищеним попитом. Для виготовлення цієї продукції Чернігівщина має значний потенціал.

У радянські часи льон був головною технічною високорентабельною культурою області. При правильній організації та застосуванні прогресивних технологій землі Чернігівщини спроможні забезпечити сировиною льнопереробні підприємства, які за останні 2-3 роки посилили діяльність і нарощують обсяги виробництва. Це городнянське ДП “Рессі-льон”, козелецьке ТОВ “Льон-холдинг”, коропське ТОВ “Льонокор”, СТОВ “Олтас-льон”, ВАТ “Куликівський льонозавод”, ВАТ “Новгород-Сіверський льонозавод”, добрянське ТОВ “Льон Полісся”, семенівське ТОВ “Пеллі-льон”.

Головним недоліком льонарства є те, що місцеві льонозаводи не доводять продукцію до готових виробів, а поставляють її в інші регіони, частіше близького і дальнього зарубіжжя як напівфабрикат. Це ставить підприємства у залежність від фінансового стану кінцевого споживача, а головне – не забезпечує оптимального прибутку та залучення людського потенціалу.

Чернігівська область має значні потужності з переробки і виготовлення вовняної продукції: концерн “Чексіл” і ВАТ “Чернігіввовна”. Також існує ряд підприємств з виготовлення швейних виробів: ДП “Чексіл-грація”, ЗАТ “Виробничо-торгова фірма “Сіверянка”, ЗАТ “Виробничо-торгова фірма “Ніжинка”, ВАТ “Прилуцька панчішна фабрика”, ЗАТ “Прилуцька швейна фабрика”, ніжинське ТОВ “Фабрика “Деснянка”, ТОВ “Мринодяг” у Носівському районі та ін.

Доцільно стверджувати, що всі перераховані підприємства є потенційними учасниками кластеру “Чернігіввовнальон”. Найпотужнішим і конкурентоспроможним підприємством легкої промисловості регіону є концерн “Чексіл”. Саме він претендує на роль лідера кластеру.

III. Область має великі можливості для розвитку індустрії туризму і рекреації та формування кластерів у цій сфері, в першу чергу завдяки потужному природному рекреаційному та архітектурно-історичному потенціалу. Світовий досвід показує, що туризм – повноправний надприбутковий компонент ринкової економіки. При мінімальних інвестиційних вкладеннях галузь здатна забезпечувати максимальну віддачу.

Цілком реальним є створення на Чернігівщині двох туристичних кластерів з єдиною управлінською структурою, які охоплюватимуть відповідно південні та північні райони області і будуть підпорядковані спільній меті – активізувати розвиток туризму в регіоні, що збігається з прагненням обласних органів влади і громадськості оживити рекреаційну діяльність та створити позитивний туристичний імідж Чернігівщини як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживача.

На сьогодні туристичний та курортно-рекреаційний потенціал регіону використовується неповною мірою. Санаторно-курортні (оздоровчі) заклади експлуатуються лише на 19%, підприємства готельного господарства – на 30%.

Залучення туристів, у першу чергу іноземних, дасть змогу на повну потужність запрацювати курортно-рекреаційним підприємствам, готельному господарству, ресторанному бізнесу. Зросте попит на продукцію харчової промисловості та підприємств, що виробляють різноманітні національні сувеніри [9].

Між тим у створеній багато профільним підприємством “Єдність” у 2005 році Концепції розвитку туризму м.Чернігова “Чернігів – град столийний” (яка розроблена професійно, має цікаві завдання та заходи, авторитетних і компетентних

учасників проекту), кластер як організаційна форма одного з головних факторів розвитку туризму навіть не згадується. Перші етапи концепції не виконані, вона загальмувала на самому початку [10].

IV. Доцільно навести ще одне напрацювання кластерного напрямку. Це також туристичний, але вже міжнародний кластер.

Чернігівська область є однією з головних дійових осіб Єврорегіону “Дніпро”. Єврорегіон “Дніпро”, по суті, ідеальний полігон для створення ефективних міжнародних кластерних формувань у напрямку, знову-таки, туризму. Бачиться доцільним такий механізм формування туристичного кластеру “Єврорегіон “Дніпро”:

1. Забезпечення сприятливого соціально-економічного мікроклімату для виникнення і розвитку взаємовигідних національних об’єднань виробників туристичного продукту в межах Гомельської, Брянської та Чернігівської областей.

2. Створення міжнародного кластеру і реалізація загальних туристичних проєктів, вихід на зовнішній ринок із спільним туристичним брендом.

Перспективним є розвиток лікувально-оздоровчого, наукового, природничого і ділового туризму [11].

Вважаємо за доцільне надання ще кількох пропозицій щодо створення кластерних об’єднань на території області.

I. Створення кластеру в результаті процесу реформування великомасштабної виробничої системи – прилуцького орендного заводу “Пожспецмаш”. У минулому – це завод “Пожмашина”, єдине підприємство з виробництва протипожежної техніки Радянського Союзу. Розташоване в селищі міського типу Ладан Прилуцького району. Підприємство змінило кілька міністерств, яким воно підпорядковувалось. У даний час перебуває в підпорядкуванні Міністерства з надзвичайних ситуацій. Становище підприємства погіршується з кожним роком. Включений у Програму соціально-економічного розвитку області на 2004 рік захід “Здійснити реформування Прилуцького заводу “Пожмашина” ні до чого, крім зміни назви підприємства, не привів, позитивних наслідків не дав.

Зараз у “Пожспецмаші” нараховується 1750 робітників. Проте через малу кількість замовлень на виробництві постійно зайнято тільки 200 чоловік. Якщо в радянські часи щоденно із заводського конвеєра сходило 15 одиниць пожежної техніки, то зараз таку кількість машин виготовляють протягом року.

Пропонуються такі основні елементи стратегії формування і розвитку даного промислового кластеру:

а) збереження виробництва профільної продукції на рівні потреб ринку з урахуванням можливого зростання та рівня конкуренції;

б) резервування зайвих виробничих потужностей (будівель, споруд, промислового устаткування);

в) використання для створення промислового кластеру будівель, споруд та устаткування, що залишились незатребуваними;

г) реалізація програми скорочення витрат, у тому числі проведення інвентаризації устаткування, переведення окремих підрозділів на самоокупність, скорочення адміністративного апарату, продаж (передача) об’єктів соціальної сфери та інше;

д) створення програми реалізації профільної готової продукції;

е) отримання (по можливості) державної фінансової підтримки через лізинг чи факторинг готової продукції, цільове кредитування при реалізації державних програм розвитку;

є) розширення кластеру (в разі необхідності), добровільне включення до нього інших структур супроводжуючого напрямку.

II. Продовольчий кластер продукції тваринництва (назва умовна), куди ввійдуть регіональні заводи продовольчих товарів м’ясного, молочного і рибного напрямків, а саме:

● м’ясна промисловість – чернігівські підприємства ЗАТ “Чернігівський м’ясокомбінат”, ЗАТ “Ритм”, ТОВ “Ексім-Чернігів”; ніжинські ВАТ “Ніжинський м’ясокомбінат”, ПП “Аверс-плюс”; прилуцькі ТОВ виробничо-комерційне підприємство “Прилуки-Агропереробка”, ЗАТ “Прилуцький м’ясокомбінат”, ВАТ “Прилуцький птахокмбінат”, птахофабрика “Прилуцька”; ТОВ “Фактор”;

“Бахмачм’ясо”; Куликівське селянське фермерське господарство “Колос”; ТОВ “Агрофірма “Продагро” Носівського району; ТОВ “Придеснянське” і “Березнянська птиця” Менського району;

- молочна промисловість – відкриті акціонерні товариства: Чернігівський молокозавод, Бобровицький молокозавод, Ічнянський завод сухого молока і масла; закриті акціонерні товариства: “Молокозавод “Прилуки”, “Бахмачконсервмолоко”, “Варвмаслосирзавод”, Городнянський молокозавод, Куликівський завод “Молоко”, Новгород-Сіверський сирзавод, Сосницький сирзавод; товариства з обмеженою відповідальністю “Чернігівська маслосирбаза”, ніжинський “Кришталь”, Козелецький маслосирзавод, “Менський сир”, Лосинівський маслосирзавод Ніжинського району, торговий дім “Сіверяни” Ріпкинського району; дочірні підприємства “Коропський сирзавод” ТОВ “СИЛ”, “Корюківський маслосирзавод” ЗАТ “Корпорація “Інтерагросистема”; приватне підприємство “Сирний дім” Куликівського району; філія “Ніжинський міськмолзавод” ДП “Аромат”;

- промислове виробництво рибної продукції – чернігівські підприємства ЗАТ “Чернігівриба”, ТОВ “Мурена”, ПП “Виробничо-комерційна фірма “Гарпун”.

III. Продовольчий кластер продукції рослинництва – виробництво жирів, плодоовочеві підприємства, оброблення зерна, виробництво крохмалю, готових кормів для тварин, хліба і хлібобулочних виробів, цукру (всього 64 підприємства).

У даному випадку доцільно визначитися з оптимальною структурою та кількістю членів кластеру, щоб об’єднання не було занадто громіздким і швидко реагувало на зміну ситуації в економіці.

Сюди також повинні увійти постачальники сировини, збутові організації. Підприємствами-флагманами, навкруг яких будуть групуватися інші учасники кластеру, пропонується визначити ВАТ “Продовольчу компанію “Ясен”, яка на сучасному етапі випускає абсолютно конкурентоздатну за ціною і якістю продукцію, нарощує обсяги виробництва, а також Чернігівське закрите акціонерне товариство “Млибор” та відкрите акціонерне товариство “Чернігівський хлібокомбінат”.

IV. Кластер підприємств лікеро-горілчаної і спиртової промисловості, в який увійдуть ЗАТ “Чернігівський лікеро-горілчаний завод “Чернігівська горілка”, а також спиртові заводи Шабалинівський Борзнянського, Ковалівський Городнянського, Ічнянський, Чемерський Козелецького, Крисківський Коропського, Холминський Корюківського та Новоборовицький Щорського районів, постачальницькі і збутові організації.

Гострота проблеми в даному напрямку спричинена втраатою позицій чернігівських виробників. П’ятнадцять років тому в області вироблялося більше 4% всієї лікеро-горілчаної продукції України, а в 2006 році – менше 1%. Одночасно спиртові заводи дещо покращують показники діяльності.

Доцільно зазначити, що розвиток спиртової галузі позитивно впливає на сільськогосподарське виробництво регіону. Барда як відходи виробництва спирту – дешевий і високоефективний корм для тваринництва. Тому великотоварні сільськогосподарські виробники, що знаходяться на незначній відстані, теж можуть стати учасниками кластеру. Крім того, у складі кластеру доцільно відродити відгодівельні комплекси великої рогатої худоби при спиртових заводах.

Звичайно, можливі інші варіанти чи їх сполучення в якійсь частині наданих пропозицій. Одночасно і в короткі строки виконати дану роботу неможливо, особливо якщо процеси йтимуть спонтанно і будуть віддані на відкуп ситуації.

Автор наголошує, що майбутній розвиток регіонів повинен відбуватися через максимально можливу кластеризацію їх господарського механізму на основі попередньо розроблених спеціальних розділів програм соціально-економічного розвитку на середньостроковий період та на рік. Вирішення цього завдання мають сприяти подальші теоретичні і практичні дослідження в напрямку ефективно діючих кластерних формувань, їх поступового, проте неухильного і цілеспрямованого впровадження в усі галузі економіки.

Джерела та література:

1. Семенов Г., Богма О. Кластери підприємств як передумова активізації розвитку регіональної економіки // Економіка та держава. – 2006. - № 4. - С. 11-13.
2. Розвиток секторів і товарних ринків України / За ред. В.О.Точіліна. - Ужгород: ІНФ, 2001. – 245 с.
3. Програма науково-технічного та інноваційного розвитку області на 2004-2007 рр. - Чернігівська обласна державна адміністрація, 2001 р. – 52 с.
4. Косач І. Управління інноваційними проектами підприємств пивобезалкогольної галузі регіону. Кандидатська дисертація. Чернігів.- 2005. - 186 с.
5. Броншпак Г., Московкин В. Кластерная организация производственной деятельности молочных комплексов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №4. – С.75-82.
6. Герасимчук Н. Формування та організація управлінських процесів у межах кластеру малих підприємств // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006.- №4.- С.32-35.
7. Мех О. Нові науково-виробничі відносини в економіці фармацевтичної галузі: перспективи створення галузево-територіальних кластерів // Проблеми науки.- 2005.- № 1.- С. 30-35.
8. Московкин В., Мыца Е. Кластеризация Крымской экономики как первый этап построения региональной стратегии инновационного развития: контекст Европейской политики // Актуальні проблеми економіки. – 2005.- №4. –С. 73-80.
9. Козир З. Кластери як основна форма організації виробництва і виробничих відносин регіонального рівня // Підприємство, господарство і право.-2004. – №7.- С.146-149.
10. БП “Єдність”. Чернігів – Град Стольний (концепція розвитку туризму м.Чернігова) // Феміда.- 2005.- № 32-33, 34-35. Смаль В. Туристический кластер “Еврорегион “Днепр”: проблемы формирования и функционирования. Международная конференция “Еврорегион “Днепр”- проблемы развития и функционирования”.- Чернигов.- 11.11.2003 г.

Людмила Мекшун

ВПЛИВ СТАТИСТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОГРАМ Д.П.ЖУРАВСЬКОГО ТА М.І ЗІБЕРА НА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ СТАТИСТИКИ

Земська статистика посіла в історії вітчизняної статистики видатне місце, тому що її діяльність наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. була прогресивною. Земські статистики провели велику роботу по вивченню різноманітних сторін життя губерній, висуваючи нові методи дослідження, маловідомі на той час у західноєвропейській статистичній практиці, або вдосконалюючи методи останньої у відповідності з новими об'єктами дослідження. Актуальність теми дослідження полягає у необхідності глибокого вивчення історії української економічної науки.

У вітчизняній науковій літературі земській статистиці в Україні приділяється мало уваги. У підручнику “Історія економічної думки України” під редакцією Р.Х.Васильєвої [1,с.115] згадується про великий внесок вітчизняних статистиків у розвиток науки, але суть цього внеску не розкривається. Таку ж згадку знаходимо і у І.С.Коропецького в роботі “Українські економісти ХІХ ст. та західна наука”[2,с.36]. Відоме російське видання “Всемирная история экономической мысли” в 6 т. [3, т.3, с.300] має розділ “Історія економічної статистичної думки”, але в ньому аналізується переважно російська наука.

Внесок українських вчених у розвиток економіко-статистичної науки настільки суттєвий, що дозволив виділити в історії так званий “чернігівський тип земської статистики”. Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній вперше досліджується вплив Д.П.Журавського та М.І Зібера на дослідження представників чернігівської земської статистики.

Методологія досліджень представників земської статистики в Україні ґрунтувалася на попередніх статистико-економічних описах українських